

LBRIS

We know
books

Marius Dumitru Mitrache

LOGOS ȘI ICOANĂ

*Portrete ale lui Isus Cristos
în Noul Testament
și în literatura patristică*

Prefață de Laurențiu Moț

E I K O N

București, 2024

Prefață	5
Introducere.....	13
 CAPITOLUL 1. Prologul Evangheliei după Ioan.....	 21
1. 1. Introducere	21
1. 2. Teorii cu privire la fundalul Prologului	23
1. 2. 1. Gnosticismul.....	24
1.2.1.1. Ioan și gnosticismul creștin.....	24
1.2.1.2. Ioan și gnosticismul precreștin reconstruit.....	27
1.2.2. Gândirea elenistică.....	28
1.2.2.1. Ioan și filosofia greacă.....	29
1.2.2.2. Ioan și Filon	30
1.2.2.3. Ioan și Hermetica.....	32
1.2.3. Iudaismul palestinian.....	33
1.2.3.1. Ioan și Vechiul Testament.....	34
1.2.3.3. Ioan și iudaismul rabinic	42
1.2.3.2. Ioan și Qumran.....	45
1. 3. Scopul Prologului.....	46
1. 4. Concluzie.....	47
 CAPITOLUL 2. Imnul din Coloseni 1, 15-20.....	 49
2. 1. Introducere	49
2. 2. Fundalul imnului din <i>Col</i> 1, 15-20.....	50
2. 2. 1. Vechiul Testament.....	51
2. 2. 2. Iudaismul elenistic.....	52
2. 2. 3. Literatura mandeană.....	53
2. 2. 4. Cultul de la Templul din Ierusalim.....	55
2. 2. 5. Gnosticismul.....	55
2. 2. 6. Evenimentul Cristos.....	57
2. 2. 7. Concluzie	57
2. 3. Scopul imnului din <i>Col</i> 1, 15-20.....	59
2. 3. 1. Abordarea didactică.....	60
2. 3. 2. Abordarea doxologică.....	61
2. 3. 3. Abordarea parenetică.....	62
2. 4. Filozofia din Colose	63
2. 4. 1. Introducere.....	63
2. 4. 2. Structura <i>Col</i> 2: analiză	67

2. 4. 2. 1. Cheiographon tois dogmasin	68
2. 4. 2. 2. Reglementările din Col 2, 16	70
2. 4. 2. 3. Umbra lucrurilor viitoare	71
2. 4. 3. Exegeză la Col 2, 13-17	71
2. 4. 3. 1. Sensul termenului σαββάτα	77
2. 4. 3. 2. Ta stoicheia tou kosmou	78
2. 4. 3. 3. Threskeia tōn angelōn	92
2. 4. 4. Venerarea îngerilor în magie	95
2. 4. 4. 1. Definirea magiei	95
2. 4. 4. 2. Magia ca perspectivă asupra credinței populare	97
2. 4. 4. 3. Venerarea îngerilor în magie	97
2. 4. 4. 4. Venerarea îngerilor în iudaism	99
2. 4. 4. 5. Venerarea îngerilor în Colose	102
2. 5. Concluzie	103
Tabel sinoptic al ipotezelor cu privire la fundalul celor două imnuri	104

CAPITOLUL 3. Analiza literară la Prologul iohanin

3. 1. Structură: ipoteze	107
3. 1. 1. Structură chiasmatică 1	108
3. 1. 2. Structură chiasmatică 2	110
3. 1. 3. Paralelism	111
3. 1. 4. Structură tematică liniară	112
3. 1. 5. Două secțiuni în echilibru structural	112
3. 1. 6. Relativ nestructurat	112
3. 1. 7. Paralelism poetic	114
3. 1. 8. Structură în formă de spirală	114
3. 1. 9. Structură în „trei valuri”	115
3. 1. 10. Structură bipartită	116
3. 1. 11. Structură tip parabolă	118
3. 2. Aspecte literare	118
3. 3. Aspecte lingvistice	121
3. 4. Concluzie	125

CAPITOLUL 4. Analiză literară la Coloseni 1, 15-20

4. 1. Criterii lingvistice	128
4. 1. 1. Hapax legomena	128
4. 1. 2. Limbajul diferit și neobișnuit	128
4. 2. Criterii stilistice	129
4. 2. 1. Pasaje liturgice	129
4. 3. Criterii contextuale	130
4. 4. Criterii legate de conținut	131

4. 5. Structura literară Col 1, 15-20.....	132
4. 5. 1. Paralelism: 1, 15-16a – 1, 18b,c-19.....	132
4. 5. 2. Structură strofică.....	133
4. 6. Aspecte lingvistice.....	140
4. 7. Dezbaterile cristologice.....	142
4. 8. Implicații teologice.....	152
Tabel sinoptic al celor două imnuri: termeni ontologici/funcționali.....	154
CAPITOLUL 5. Relectura în literatura patristică.....	161
5. 1. Introducere.....	161
5. 2. Cristologia lui Irineu de Lyon.....	162
5. 2. 1. Cristologie și salvare.....	169
5. 2. 2. Cristologia și Întruparea.....	173
5. 2. 3. Cristologie și lucrarea lui Cristos.....	178
5. 2. 4. Concluzie.....	179
5. 3. Cristologia lui Tertulian.....	180
5. 3. 1. Introducere.....	180
5. 3. 2. Despre trupul lui Cristos.....	181
5. 3. 3. Împotriva lui Hermoghen.....	184
5. 3. 4. Împotriva lui Praxeas sau respingerea modalismului.....	185
5. 3. 5. Confirmarea perspectivei trinitare oficiale.....	192
5. 3. 6. Influența lui Tertulian în discursul despre Trinitate.....	197
5. 3. 7. Concluzie.....	199
5. 4. Cristologia lui Origen.....	200
5. 4. 1. Contextul teologic al lui Origen.....	200
5.4.2. Cristos în gândirea lui Origen.....	201
Despre Principii.....	202
Origen și Prologul lui Ioan.....	206
5. 4. 3. Concluzie.....	215
5. 5. Cristologia lui Atanasie.....	215
5. 5. 1. Introducere.....	215
5. 5. 2. Creație și soteriologie.....	216
5. 5. 3. De la Cuvânt la Fiul.....	221
5. 5. 4. Problema.....	227
5. 5. 5. Activitatea Logosului în umanitatea lui Cristos.....	229
5. 5. 6. Moartea lui Cristos ca separare de Logos.....	233
5. 5. 7. Concluzie.....	235
Concluzie.....	237
Bibliografie.....	243

CAPITOLUL 1.

Prologul Evangheliei după Ioan

1. 1. Introducere

Studiul Prologului Evangheliei după Ioan este complex și necesită efort și atenție. Dificultatea nu constă atât de mult în semnificația termenului λόγος, cât mai degrabă în a stabili, dacă propoziția Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος este una de natură filosofică, ceea ce ar da prioritate unei gândiri abstracte, dacă este una care ar da prioritate unei puteri active, sau “cuvântul” în sine ca mijloc de comunicare. Complexitatea acestui aspect, afirmă C. H. Dodd, nu se decide pe baza stabilirii sensului lexical sau prin elucidarea propozițiilor din care este constituit Prologul. Este necesară abordarea întregii Evanghelii pentru a avea o imagine cât mai clară despre Prolog.¹

O înțelegere cât mai profundă a Prologului iohanin nu poate face abstracție nici de fundalul ideologic în care acesta a fost compus, acest aspect fiind important în vederea înțelegerii scopului acestuia și a modului în care imnul a fost folosit de-a lungul timpului în dialogul cu diferite paradigme filosofice.

Studiul Prologului se concentrează în general pe (1) origini, dacă este bazat pe o sursă imnică sau dacă a fost compus pentru scopul Evangheliei; (2) structură: cronologică, topică, poetică, chiasmatică; (3) conceptul *logos*: fundalul acestuia și rolul în Evanghelie; și (4) relația

¹ C. H. DODD, *The Interpretation of the Fourth Gospel*, Cambridge University Press, 1953, 3-4.

dintre Prolog și Evanghelie. Rudolf Schnackenburg afirmă că în forma sa prezentă Prologul este legat indisolubil de corpul Evangheliei, el abordând câteva alternative: (1) Prologul ar trebui citit aparte de corpul Evangheliei, ca un pasaj care are propria semnificație; (2) Prologul reprezintă o introducere care pregătește cititorul pentru Evanghelie; (3) Prologul constituie o parte integrantă a Evangheliei, începutul mesajului acesteia, care vorbește de existența Răscumpărătorului de la creație. Teologul consideră că Prologul reprezintă “o compoziție teologică așezată la început din rațiuni cristologice.”²

Raymond Brown afirmă că Prologul se deosebește de restul Evangheliei prin aspectele poetice și prin anumite concepte și anumiți termeni teologici, care nu se întâlnesc în Evanghelie. El oferă câteva exemple: a) termenul λόγος nu apare în afara Prologului ca titlu cristologic; b) termenii χάρις și πλήρωμα nu apar în Evanghelie; c) termenul ἀλήθεια are înțeles diferit în Evanghelie (“adevăr” mai degrabă decât “răbdare, fidelitate”); d) σκηνή/σκηνόω este înlocuit de Isus ca templu în Evanghelie.³

Bultmann reprezintă momentul din care Prologul este privit în general ca un imn despre Logos, provenind fie din afara comunității iioanine, fie din tradiția și liturgica acestei comunități, folosit apoi ca Prolog al Evangheliei.⁴ După un studiu al paralelelor dintre Vechiul Testament și Înțelepciunea iudaică, ce stau la baza Prologului, Bultmann afirmă că “Ipoteza Logosului din Prologul lui Ioan derivă din ipoteza Înțelepciunii prezente în sursele iudaice.”⁵ Neputând

² R. SCHNACKENBURG, *The Gospel according to St. John*, vol. 1, Herder & Herder, New York, 1968, 221.

³ Raymond E. BROWN, *The Gospel according to John*, vol. 1, Doubleday, Garden City, N. Y., 1966, 19.

⁴ P. N. ANDERSON, *The Riddles of the Fourth Gospel: An Introduction*, Fortress, Philadelphia, 2011, 68.

⁵ R. BULTMANN, „The History of Religious Background of the Prologue to the Gospel of John” în J. ASHTON (ed.), *The Interpretation of John*, SPCK, London; Fortress Press, Philadelphia, 1986, 27.

explica trecerea de la Înțelepciune la Logos, chiar și după o scurtă evidențiere a conceptului lui Filon cu privire la *Logos* ca un “al doilea Dumnezeu”⁶, Bultmann vede necesară îndreptarea către mitul mandean al Omului Prim.⁷ Barrett este de părere că prăpastia pe care Bultmann o vede între tradițiile vechi testamentare – Înțelepciunea iudaică și Logosul ioinin – a fost exagerată, iar respingerea Logosului lui Filon a fost grăbită.⁸

1. 2. Teorii cu privire la fundalul Prologului

Drumul cercetării Prologului ioinin în vederea identificării unui anumit fundal ideologic este complex și necesită precauție. Complexitatea acestui proces este dat pe de o parte de diversitatea ideologică ce poate fi asociată cu Prologul Evangheliei după Ioan, pe de altă parte, de terminologiile și conceptele asemănătoare care pot sugera un mediu destul de comun a mai multor paradigme filosofice. Cercetătorii care s-au ocupat mai atent de Prolog au identificat mai multe posibile fundaluri, care au devenit și ipoteze luate în calcul.

În lucrarea de față se va folosi schema prezentată de Raymond E. Brown în lucrarea sa, *The Gospel according to John (I-XII): Introduction, Translation, and Notes*. El prezintă un sumar al diferitelor ipoteze. Lucrarea va surprinde opinia diferiților cercetători care s-au ocupat îndeaproape de acesta. Raymond E. Brown oferă următoarea listă a ipotezelor:⁹

⁶ Ibidem, 33.

⁷ Ibidem, 8.

⁸ C. K. BARRETT, *Gospel according to St. John*, SPCK Publishing, 1955, 152-154.

⁹ Raymond E. BROWN, *The Gospel according to John (I-XII): Introduction, Translation, and Notes*, vol. 29, Anchor Yale Bible, Yale University Press, New Haven, London, 2008, lii – lxiv.

1. Gnosticismlul
 - 1.1. Ioan și gnosticismlul creștin
 - 1.2. Ioan și gnosticismlul precreștin reconstruit
2. Gândirea elenistică
 - 2.1. Ioan și filosofia greacă
 - 2.2. Ioan și Filon
 - 2.3. Ioan și Hermetica
3. Iudaismul Palestinian
 - 3.1. Ioan și Vechiul Testament
 - 3.2. Ioan și Iudaismul Rabinic
 - 3.3. Ioan și Qumran

1. 2. 1. Gnosticismlul

Deși gnosticismlul s-a cristalizat ca mișcare în sec. al II-alea, idei proto-gnostice circulau sub diferite forme printre sectele iudaice și creștine, care nu se aflau în concordanță cu învățătura oficială. Propunerea aceasta a fost popularizată în sfera istoriei religiilor. Teoria a avut susținători importanți ca Rudolf Bultmann și W. Bauer.¹⁰ Mișcarea gnostică presupunea câteva concepte specifice: dualismlul ontologic, ființele intermediare între Dumnezeu și om, rolul acestor ființe în crearea lumii reale, materiale (aici putem identifica prezența Demiurgului), sufletul ca scânteie divină închisă în trupul material, necesitatea cunoașterii (gnosis) în vederea eliberării sufletului către lumină, numărul mic al celor capabili pentru a primi revelație, revelatorul salvator.¹¹

1.2.1.1. Ioan și gnosticismlul creștin

De vreme ce gnosticismlul s-a remarcat ca mișcare cristalizată în sec. al II-lea și, dacă datarea Evangheliei după Ioan nu se întinde

¹⁰ Raymond E. BROWN, *op. cit.*, lii.

¹¹ Idem.

dincolo de anul 95-100 AD, este puțin probabil ca autorul Prologului și/sau al Evangheliei să fi fost influențat definitoriu. Deși idei proto-gnostice pot fi depistate încă din sec. I (Docetism – *1 In* 4, 2), este greu de stabilit în ce măsură aceste mișcări puteau constitui un fundal pentru Prologul iohanin. Cel mult se poate afirma că aceste idei au constituit unul dintre scopurile imnului. Înțelegerea mișcării gnostice reprezintă o adevărată provocare pentru cercetător, dat fiind faptul că destul de multe informații despre acesta sunt accesibile prin intermediul literaturii patristice, unde aceste idei sunt prezentate ca erezii creștine.¹²

Însă încercarea de a reconstitui gândirea gnostică prin intermediul literaturii patristice presupune un risc semnificativ. Părinții Bisericii nu au avut ca principal obiectiv preocuparea pentru mișcările gnostice din vremea lor, ci mai degrabă de a depista zonele de interferență cu învățătura Scripturii și a Bisericii și de a combate cât mai eficient efectele negative ale acestora.

Odată cu descoperirea unui grup de documente gnostice în coptă la Chenoboskion din Egipt în 1947¹³, au apărut posibilități noi de comparație. Una dintre lucrările gnostice, *Evanghelia Adevărului*, este o traducere coptă a unei lucrări grecești din școala gnosticismului valentinian, poate compusă chiar de Valentinus. Amintindu-i pe Quispel și Barrett, Raymond Brown afirmă că în articolele lor aceștia au comparat gândirea și vocabularul acestui document cu cel al lui Ioan, ei găsind cele două Evanghelii departe una de cealaltă.¹⁴ De asemenea, a fost descoperită și binecunoscuta *Evanghelie după Toma*, aceasta nefiind pe aceeași direcție cu Ioan în modul în care a înțeles persoana și lucrarea lui Isus Cristos. Acest lucru nu presupune că Ioan

¹² Leon MORRIS, *The Gospel according to John*, The New International Commentary on the New Testament, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, MI, 1995, 57.

¹³ Raymond E. BROWN, *op. cit.*, liii.

¹⁴ Idem.